

СПЕЦИФІЧНІ ВОЛИНСЬКО-ПОЛІСЬКІ СУФІКСИ ДЛЯ ТВОРЕННЯ ВАРІАНТІВ ІМЕН

Анотація. У статті проаналізовані специфічні суфікси варіантів імен, що вживані тільки у говірках Волинського Полісся, та здійснено порівняння словотвору власних імен із дериватами-апелятивами. Зафіксовано такі суфікси у говірках декількох населених пунктів і творять варіанти від різних імен.

Ключові слова: власні імена, варіанти, словотворчі суфікси, апелятиви.

Від адаптованих до “рідного” звучання говірки особових імен діалектоносії утворюють найрізноманітніші варіанти то зі значенням зменшеності і пестливості (гіпокористики), то збільшеності й згрубілості (аугментативи).

Постановка проблеми. Волинсько-поліські суфікси для творення варіантів імен здебільшого такі ж, як загальноукраїнський репертуар. Досить часто один і той самий суфікс може бути вжитий для творення як загальних, так і власних назв, зокрема варіантів імен, безперечно, наслідуючи “первинну” деривацію апелятивів, пор.: *-ець'* (*хлопець'* – *Адамéць'*, *Макаре́ць'*), *-ик* (*котик* – *Петрик*), *-к-а* (*дóн'ка* – *Йарíнка*), *-к-о* (*сiнко* – *Денiсько*), *-ун'* (*дiдóун'* – *Павлiн'*), *-ун'-а* (*бабiн'а* – *Мартiн'а*), *-ус'* (*братiус'* – *Михайлiус'*), *-ус'-а* (*мамiус'а* – *Вiрiус'а*), *-ц'-а* (*кiмця* – *Варвiриц'а*), однак деякі суфікси трапляються лише в онімах (пор. варіанти *Гриц'*, *Прон'*, *Стах* та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники української антропонімії Л. Кравченко, Л. Кракалія, Р. Осташ, С. Павелко, П. Чучка, Г. Шило встановили, що для творення варіантів імен у різних регіонах України, крім загальноукраїнських, беруть участь і специфічні суфікси, не відомі в інших ареалах (зберігаємо авторські написання суфіксів): П. Чучка, дослідник закарпатської антропонімії, виявив неофіційні чоловічі імена із суфіксами *-ес*, *-уга*, *-ура*, *-ча*, *-чо* (*Дiркес*, *Андри́уга*, *Васи́л'ча*, *Иванчó*), жіночі – з *-ага*, *-ейка*, *-ейца*, *-урка* (*Настáга*, *Василинéйка*, *Боркéца*, *Ан'урка*) та ін. [9, с. 93–103]; С. Павелко встановила, що в гуцульських говірках для творення чоловічих варіантів уживають суфікси *-аи*, *-еня*, *-учо*, *-чо*, *-ятко* (*Андрiаиш*, *Гнатеня*, *Павлучо*, *Захарчо*, *Иванятко*) [6, с. 129–135], а для жіночих – *-ена*, *-икало*, *-индра*, *-оша*, *-уца*, *-ча* (*Галена*, *Лидикало*, *Василиндра*, *Калиноша*, *Маруца*, *Анча*) [5, 58–61]; у говірках Бойківщини та Наддністрянщини, за твердженням Г. Шила, відповідно вживані *-ега*, *-иня*, *-ись*, *-ос*, *-оша*, *-як*, *-яр* (*Мише́га*, *Васи́ліня*, *Гаври́сь*, *Андрóс*, *Маньóша*, *Гаври́ляк*, *Федя́р*) та *-анда*, *-индза*, *-ора*, *-оца*, *-юрка* (*Парáнда*, *Тири́ндза*, *Гасьóра*, *Катрóца*, *Касióрка*) [11, с. 69–79]. Усі ці суфікси, за матеріалами дослідників і доступними нам джерелами, не відомі в жодному

іншому регіоні України, виявляючи певну специфіку місцевих говірок.

Мета статті – виявити специфічні суфікси, за допомогою яких утворені варіанти чоловічих та жіночих імен частини Волинського Полісся (схід Волинської області і північний захід Рівненщини, де проходить межа між західно- і середньополіськими говірками). Матеріал зібраний експедиційним методом за принципом “село в село” із 134 населених пунктів.

У зв'язку з визначеною метою, поставлено **завдання:** визначити у нижче поданих прикладах суфікси, що додані як до повного, так і до усиченого імені. Ці деривати порівняти з апелятивами, що утворені за допомогою того самого словотворчого суфікса (паралелі з монографією Г. Аркушина “Іменний словотвір західнополіського говору” [1]). Поділити виявлені суфікси на ті, що вживані у декількох або багатьох населених пунктах, і ті, що відомі лише в одній говірці. До варіантів імен із суфіксами першої групи паралелей серед імен, за доступними нам матеріалами, не виявлено в жодному іншому українському регіоні, хоч серед волинсько-поліських апелятивів можуть бути подібні деривати.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.

Суфікс -ухн-а. У любешівсько-ратнівських говірках збережені деривати-апелятиви з цим суфіксом, що утворює досить продуктивний тип назв осіб жіночої та чоловічої статі за кровними та різними родинними зв'язками: *мáтухна* // *матiухна*, *мáмухна*, *братiухна*, *сестрiухна*, *свiкрiухна*, *зовiухна*, *молодiухна*, *нев'iстухна* та ін. [1, с. 223–224]. Утворення з *-ухн-а* зафіксовані також у білоруських та польських говірках, але невідомі в сучасній українській літературній мові, та й в українських говірках відчутне “затухання” цього словотвірного типу (на Волинському Поліссі виявлено лише в сучасних говірках Любешівщини, значно рідше – Любомльщини).

Такі деривати-апелятиви стали зразком для творення жіночих варіантів імен цього ж регіону: *Вол'ухна* <Воля < Ольга (Хщ), *Гал'ухна* (Пдк), *Нáд'ухна* (Пдк), *Св'éтухна* (Пдк); пор. фіксацію XV ст. *Матрухъна* [8, с. 581], у записях О. Кольберга – *Нанпична* [12, с. 171], а в шістдесятих роках минулого століття на Закарпатті

П. Чучка ще фіксував *Марухна* [10, с. 33]. Наголос у варіантах імен різномісний, як і в апелятивах; суфікс надає деякий зневажливий відтінок іменам.

Оскільки за доступними нам матеріалами, більше паралелей не виявлено, то це дає підстави варіанти *Вол'ухна*, *Гал'ухна*, *Над'ухна*, *Св'єтухна* на сучасному етапі вважати власне волинсько-поліськими.

Суфікс -б-а, за нашими матеріалами, такий же специфічно волинсько-поліський, за допомогою якого утворені чоловічі та жіночі варіанти імен: *Вас'урба* < Васюра < Василь (Чрн), *В'ім'ба* (Кмр, Чрн), *Й'урба* (Грм, Крс, Мтк, Чрн), *Кол'ба* (Бдж, Грм, Кмн, Рдж, Рдн, СтЧр, Чрн), *С'єрба* < Сергій (Срх, Чрн), *Тол'ба* < Толя < Анатолій (Чрн), *Вал'ба* (Крс, Лпн, Чрн), *Гол'ба* (Крн, Чрн), *Кат'ба* (Грм, Чрн), *Лез'ба* < Леся (Лпн), *Л'удба* (Чрн), *Над'ба* (Крс), *Оксанба* (Кмр, Чрн), *Св'єтба* (Крс), *Тан'ба* (Лпн, Чрн). Усе це аугментативи з послідовно наголошеним кореневим голосним, що утворюють один компактний ареал із населених пунктів Маневицького та декількох сусідніх сіл Ківерцівського району Волинської області. Дослідник іменного словотвору вважає, що “утворення з -б-(а) належать уже до рідкісних і, поза північним наріччям, таких відсубстантивних дериватів <...> більше ні в яких українських діалектах не виявлено, що може свідчити про давні збереження”, і подає приклади – *з'урба* ‘купа’, весільний *дружба* та *кул'ба* ‘ціпок’ [1, с. 74]. Як бачимо, навіть декілька цих дериватів змогли стати зразком для творення варіантів імен.

Суфікс -д-а використано для творення таких чоловічих і жіночих варіантів імен: *Ванд'а* // *Ванд'а* < Ваня (СтЧр), *Й'урда* < Юра (Кпл), *Хвєнда* < Хвеня < Феонія (Слн); пор. *Кол'до* < Коля (Дбщ, Брс). У першому варіанті на м'якість [д'], очевидно, вплинула м'якість кінцевого твірної основи. У цих аугментативах послідовно наголошений кореневий голосний. Зауважимо, що в закарпатських говірках у шістдесятих роках минулого століття з цим суфіксом виявлені лише жіночі варіанти імен (*Веронда*, *Ірінда*, *Марінда*, *Оленда*, *Фен'д'а*) [10, с. 33], тоді як у волинсько-поліських переважають чоловічі. В апелятивах цей суфікс кваліфікують як уніфікс [1, с. 76].

Суфікс -ак-а, за нашими записами, використано для творення лише трьох варіантів аугментативних жіночих імен: *Ган'іс'ака* < Онися (Брв), *Густим'ака* < Устина (Слн), *Ігор'ака* (Слн), у яких наголошений суфіксальний голосний. Цей суфікс так само творить аугментативні апелятиви (*брехун'ака*, *злод'й'ака*, *морд'ака*, *кол'ін'ака*, *кон'ака*, *нож'ака*), деривати з ним відомі в усіх українських говірках [1, с. 47].

Суфікс -ел'-а засвідчено у таких варіантах жіночих імен: *Васел'а* (Зрч), *Ганел'а* (Кзл), *Ганзел'а* < Ганзя (Лпн), *Мартел'а* < Марта (Вос), *Марусел'а* < Маруся (Знм, Лпн), *Парасел'а* (Крп). Усе це гіпокористики з послідовно наголошеним суфіксальним *é*. У досліджуваних говірках цей

суфікс збережений лише у дериватах *кудел'а* ‘прядиво на гребені’ та *купел'а* ‘місцевість із купинами’, паралелі виявлені лише в наддністрянських говірках [1, с. 79].

За допомогою **суфікса -ер-а** утворені чоловічі та жіночі варіанти імен: *Ганера* < Гапка < Агафія (Лпн), *Густимера* < Устина (Крс), *Йухимера* < Юхима, ж. р. (Нвк), *Йухимера* (Стр) < Юхим, ч. р., *Петера* < Петя (Слн). Непродуктивний тип аугментативів з послідовно наголошеним суфіксальним *é*. Серед апелятивів виявлено лише *бабєра* ‘велика стара баба’ і утворене за аналогією до попереднього *д'ідєра*; такі утворення відомі і в інших українських говірках (*хлопєра*, *грудєра*, *скибєра* та ін.) [1, с. 89].

Лише два деривати із гіпокористичним **суфіксом -ес'-а**: *Йарєс'а* < Ярина (Лпн), *Марієс'а* < Мар'я (Клк), що доданий до усічених імен. У цих варіантах наголошений суфіксальний голосний. Паралелей серед загальних назв не виявлено.

За допомогою **суфікса -ет-а** утворені такі варіанти жіночих імен: *Лубєта* (Грдщ), *Праксєта* // *Праксєда* < Пракся < Євпраксія (Брв, Гдм, Длс, Зрд, Лбз, Лхв, Стн), *Фан'єта* < Фаня < Фаїна (Крс, Рдн), *Христ'єта* < Христя (Слн). Послідовно наголошене суфіксальне *é*. Суфікс надає іменам деякий співчутливий відтінок, що відсутній у варіанті *Христ'єта*. Виявлені паралелі лише серед назв неістот: *мисєта* ‘велика миска’, *коробєта*, *сумєта*, *хмарєта*; в інших говірках цей суфікс рідковживаний [1, с. 89].

Суфікс -еч-а вжито у варіантах *Йаринєча* (Брс), *Мар'йїєча* (Брс), *Текл'єча* < Текля (Грдщ), *Серг'йїєча* (Грдщ). Усе це аугментативи з наголошеним суфіксальним голосним. Засвідчені апелятиви зі значенням збільшеної негативної ознаки: *холодєча*, *голодєча*, *темнудєча*; паралелі виявлені лише в інших поліських діалектах та в говірках білоруської мови [1, с. 93].

Із **суфіксом -еш-а** зафіксовані варіанти жіночих імен *Ганєша*, *Над'єша*, *Наст'єша* (усі фіксації з одного населеного пункту – Бдж). Суфікс стилістично нейтральний, емоційний відтінок утрачений, послідовно наголошене суфіксальне *é*. Паралелей серед апелятивів не виявлено.

Зафіксовано декілька варіантів із похідним **суфіксом -овк-а**: *Вал'овка* (Нчг), *Гал'овка* (Крн, Клк, Нчг), *Кат'овка* (Крн, Нчг), *Над'об'ка* (Крс). У цих гіпокористиках послідовно наголошене суфіксальне *ó*. Паралелі серед апелятивів: *зол'овка* ‘чоловікова сестра’, *спасовка* та ін.; такі утворення відомі в усіх українських діалектах, а також у польській мові [1, с. 140, 189].

Суфікс -ол'-а вжито у варіантах *Мартол'а* (СтПд, Чрс), *Парасол'а* (Слн) і *Давидол'а* (Крп), що мають аугментативне значення. Наголошений суфіксальний голосний. Єдина рідковживана волинсько-поліська паралель серед апелятивів – *басол'а* ‘друга скрипка’ та ще деякі утворення в гуцульських говірках [1, с. 193].

Суфікс -он-а використано для творення таких варіантів чоловічих і жіночих імен: *Петр'она* (Стр), *Андр'она* < Андрій (МГл), *Гал'она* (Стр), *Ганзил'она* < Ганзя (Лпн), *Оксан'она* (Клк), *Тан'она* (Клк). У цих аугментативах послідовно наголошений суфіксальний *о*. Паралелей серед апелятивів не виявлено.

Суфікс -ор-а фіксуємо у варіантах *В'ім'ора* (Грм, Чрн), *Кат'ора*, *Тан'ора* (Хцн), *Ганч'ора* < Гапка (Слн) з аугментативним значенням, у яких послідовно наголошений суфіксальний голосний. Серед апелятивів у досліджуваних говірках засвідчено лише *мац'ора* 'свиноматка' і *пец'ора* 'кімнатна піч', у наддністрянських та степових говірках *дід'ора* [1, с. 196].

Суфікс -т-а виявлений лише у варіантах *Вас'та* (Грм, Чрн), *Ксента* < Оксана (Лпн), *Йурта* (Чрн), *Кол'та* (Чрн), причому майже всі з одного населеного пункту. Суфікс привносить фамільярний відтінок. Паралелей серед апелятивів не виявлено.

Суфікс -ук лише у двох варіантах чоловічих імен, уживаних у багатьох населених пунктах, – *Кост'ук* і *Лук* < Лля < Ілля. У варіанті *Лук* утрачено емоційне забарвлення, тепер це нейтральне ім'я, який жителі Ківерцівського району вважають офіційним. Серед апелятивів із цим суфіксом засвідчений високопродуктивний тип переважно назв малих щодо віку осіб та істот: *дит'ук*, *д'івч'ук*, *сирот'ук*, *близ'н'ук*, *ман'ук* 'лівша', *тел'ук*, *коз'ук*, *ципл'ук*; такі деривати широко побутують у любешівських та зарічненських говірках, тобто на

крайньому північному сході досліджуваної території. Апелятиви з цим суфіксом відомі в усіх українських діалектах [1, с. 208–209].

Суфікс -ур-а переважає серед жіночих варіантів імен: *Гандз'юра* < Гандзя (Брс), *Зон'юра* < Зоня < Софія (Хцн), *Кат'юра* (Брс), *Пет'юра* (Слн). Деривати-апелятиви творять продуктивний тип насамперед найменувань осіб та деяких анатомічних назв: *д'ід'юра*, *д'ад'юра*, *з'ат'юра*, *н'імч'юра*, *циган'юра*, *нос'юра*, *кабан'юра*; пор. рідкісні степові варіанти імен *Маш'юра*, *Нін'юра* [1, с. 217–218].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, специфічно волинсько-поліськими вважаємо варіанти імен, утворені за допомогою 18 суфіксів, при цьому *-ак-а*, *-д-а*, *-ел'-а*, *-ер-а*, *-ет-а*, *-еч-а*, *-овк-а*, *-ол'-а*, *-ор-а*, *-ук*, *-ур-а*, *-ухн-а* використовують для творення варіантів імен і дериватів-апелятивів, а за допомогою *-б-а*, *-ес'-а*, *-еш-а*, *-он-а*, *-т-а* – лише варіантів імен. Засвідчено чотири суфікси для гіпокористиків (*-ел'-а*, *-ес'-а*, *-ет-а*, *-овк-а*) і десять для аугментативів (*-ак-а*, *-б-а*, *-д-а*, *-ер-а*, *-еч-а*, *-ол'-а*, *-он-а*, *-ор-а*, *-ур-а*, *-ухн-а*), варіанти імен з іншими проаналізованими суфіксами на сучасному етапі сприймаються як нейтральні.

Вважаємо за доцільне у подальшій розвідці виявити форманти, за допомогою яких варіант імені ідентифікує особу лише в одному населеному пункті і "прив'язаний" до конкретного носія. Ці суфікси називаємо *ідентифікувальними*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Г. Іменний словотвір західнополіського говору / Григорій Аркушин. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 763 с.
2. Бучко Г. Неофіційні та сімейно-родові іменування в сучасній антропонімії Бойківщини / Ганна Бучко, Дмитро Бучко // *Przezwiska i przydomki w językach słowiańskich*. – Cześć I. – *Rozprawy Slawistyczne*. 14. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1998. – S. 59–69.
3. Бучко Д. Словник української ономастичної термінології / Дмитро Бучко, Наталія Ткачова. – Х. : Ранок – НТ, 2012. – 256 с.
4. Осташ Р. І. Деривація розмовних варіантів особових власних імен у мовленні наддністрянців / Р. І. Осташ, Л. Р. Осташ // *Ономастика і апелятиви* : зб. наук. праць за ред. В. О. Горпинича. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1999. – Вип. 7. – С. 166–171.
5. Павелко С. П. Неофіційні жіночі найменування в антропоніміконі Гуцульщини / С. П. Павелко // *Записки з ономастики*. – Одеса, 2002. – Вип. 6 – С. 50–62.
6. Павелко С. П. Розмовно-побутові варіанти імен у говірках Гуцульщини (чоловічі найменування) / С. П. Павелко // *Студії з ономастики та етимології*. 2004 / відп. ред. О. П. Карпенко. – К. : Наук.-видав. центр, 2004. – С. 126–138.
7. Рульова Н. Традиції найменування особи на Західному Поділлі / Наталія Рульова // *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2001. – Вип. 119. – С. 189–195.
8. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. / ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. – К. : Наук. думка, 1977–1978.
9. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : моногр. / П. П. Чучка. – К. : Папірус, 1969. – 671 с.
10. Чучка П. П. Словотвір закарпатоукраїнських жіночих імен / П. П. Чучка // *Тези доповідей до ювілейної конф., присвяченої 20-річчю Ужгородського держ. ун-ту*. Серія мовознавча. – Ужгород, 1965. – С. 29–35.
11. Шило Г. Ф. Власні особові імена в усному мовленні / Г. Ф. Шило // *Усне побутове літературне мовлення* / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1970. – С. 68–81.
12. Kolberg O. *Dzieła wszystkie*. – Т. 52 / O. Kolberg // *Białoruś – Polesie*. – Wrocław ; Poznań, 1968. – 571 s.

Умовні скорочення назв районів та населених пунктів Волинської обл.:

Квр – Ківерцівський район; Мнв – Маневицький район; Лбш – Любешівський район.

Бд к – Будки Мнв	Крс – Красноволя Мнв
Брв – Боровичі Мнв	Лбз – Люб'язь Лбш
Брс – Берестяне Квр	Лбн – Лобна Лбш
ВГл – Велика Глуша Лбш	Лпн – Липне Квр
Вос – Велика Осниця Мнв	Лхв – Лахвичі Лбш
Гдм – Годомичі Мнв	МГл – Мала Глуша Лбш
Грм – Гораймівка Мнв	Мтк – Матейки Мнв
Дбщ – Дубище Квр	Нвк – Новоукраїнка Мнв
Длс – Дольськ Лбш	Нчг – Нічогівка Мнв
Згр – Загорівка Мнв	Рдк – Рудка Мнв
Злз – Залаззя Лбш	Рдн – Рудники Мнв
Знм – Знамирівка Квр	Сдл – Седлище Лбш
Зрд – Зарудче Лбш	Слн – Сильне Квр
Зрч – Заріччя Мнв	Срх – Серхів Мнв
Кзл – Козлиничі Мнв	Стн – Ситниця Мнв
Кмр – Комарове Мнв	Стр – Старосілля Мнв
Кпл – Копилля Мнв	СтЧр – Старий Чорторийськ Мнв
Крн – Криничне Мнв	Хцн – Хоцунь Лбш
Крп – Карпилівка Квр	Чрс – Черськ

Oksana Nesterchuk

Specific volyn-poliske suffix for creation names

Summary. The article analyzes the specific suffixes option names used in Volyn Polissya dialects and comparison of clovotvoru derivatives of proper names, common noun. There are dialects suffixes in several settlements and create different versions of names.

Key words: proper names, options derivation suffixes common noun.

Одержано 22.05.2016 р.